

Az *összefoglalás* kérdései: Ki az, aki ebben az olvasmányban a kenyérről gondoskodik? — Ki az, aki kölcsönt kap? — Ki az, aki az adósság törlesztését elfogadja? — Hogyan történik az adósság törlesztése? (Szeretetteljes gondoskodással.) Mit jelent az, hogy *hálások* vagyunk valakinek? (Viszonozzuk jóságát.) Miből fakad tehát a szeretetteljes gondoskodás? (Hálából.) Tényközlés: a viszonzással, a törlesztéssel persze nem kell addig várni, amíg felnő az ember. Most hogyan lehettek hálások pl. születeknek?

Móra Ferencnek ez a kis elbeszélése így döbrenti rá a tanulókat arra, hogy a „törlesztés” kötelességünk. Ezt mindazok iránt érezzük, akik jót tettek velünk. Ez az érzés, a *hála érzése* szavakban, főként pedig tettekben nyilvánul meg. A későbbi olvasmányok arra is figyelmeztetik a 2. osztályos tanulókat, hogy a közösségtől kapott sokféle jótéményt pl. azzal viszonozhatják, hogy védik a közösség javait, (*Kié a liget?*) és munkájukat, tehetségüket majdan a közösség érdekében fejtik ki, mint az a tanító, aki egykor a fákat ültette, s „Amikor ültette, már akkor is tudta, hogy a fák egykor másnak teremnek.” (*Virágoznak a gyümölcsfák*, 123. l.)

IRODALOM:

1. Horváth Lajos: A világnézetű nevelés időszerű kérdései, Tankönyvkiadó, 1961.
2. Kelemen László: Oktatáslélektani kísérlet a gondolkodás nevelésével kapcsolatban (Pedagógiai Szemle, V. évf.)
3. Dr. Lénárd Ferenc: A problémamegoldó gondolkodás, Akadémiai Kiadó, 1964.
4. Útmutató az ált. iskolai 2. osztályos olvasókönyv... tanításához, Tankönyvkiadó, 1963.

FÁTRAJ KÁROLY és SÁROSY JÓZSEFNÉ

intézeti tanár, Baja gyakorlóiskolai igazgató, Baja

A gyakorlat korszerű megoldása az anyanyelvi tárgyak módszertan óráin

A szépirodalmi olvasmányok módszeres feldolgozásának harmadik mozzanata a bevezető beszélgetés, amely az írásmű előkészítését, befogadását biztosítja. Feladata, hogy a gyermek gondolatait, érzéseit az olvasmány megértésére alkalmassá tegye tartalmi és formai szempontból. Hasonló ez a földműves munkájához, aki mielőtt a magot elveti, előkészíti a talajt: felszántja, megporhanyítja, hogy a mag kicsírázásához a kedvező feltételeket megteremtse.

Az alsó tagozatban az olvasmányok témák szerint vannak elrendezve, így azok mondanivalója összefügg.

Ha az új olvasmány az előző olvasmány tartalmának folytatása, tehát arra épül, akkor az elmúlt órán feldolgozott olvasmány számonkérése előkészítheti az új anyagot, bevezetheti a következő órát. Pl. az *Úttörődolog* című olvasmányt előkészítheti A villamoson című olvasmány számonkérése. A huszár

címűt a Március 15. A kis bice-bócat a Régi történet című olvasmány. Ha az előző olvasmány nem fűződik az újhoz, nem szabad erőltetnünk a kapcsolatot, de ha tényleges összefüggés van tartalomban, azt okvetlenül használjuk fel az új olvasmány bevezetésére. Ilyenkor a számonkérésben már azt a gondolatot emeljük ki, amellyel az új olvasmány összefügg. Ebben az esetben házi munkájukról az óra végén is beszámolhatnak a gyerekek. Ezt az eljárást a pedagógiai gyakorlatban nem alkalmazzák tanítóink. Az óra bevezető része azonban nemcsak az előző óra anyaga lehet. Kiindulhatunk egy régebbi olvasmányból is. Pl. a harmadik osztályban A róka és a kacsák című olvasmány tárgyalása előtt felelevenítjük A póruljárt tyúktolvaj című olvasmányt, vagy A lepedőgyár című olvasmány feldolgozása előtt A csepeli gyár város címűben tanultakat.

Kiindulhatunk a gyermekek tapasztalataiból is. Pl. Petőfi Itt van az ősz, itt van újra című költeménye előkészítésekor a gyermekek az ősről beszélnek tapasztalataik alapján.

Ha teljesen ismeretlen olvasmányról van szó, amelyhez a tanulóknak kevés ismerete fűződik, akkor más módon teremtjük meg a mű megértéséhez szükséges képzeteket. Ilyenkor bevezetheti az órát a tanító színes elbeszélése vagy leírása. Társadalmi vagy történelmi olvasmányoknál a tanító bemutatja azt a kort, amelyben az olvasmány eseménye játszódik. Természetesen az ilyen elbeszélés vagy leírás nagy tájékozottságot, olvasottságot követel a tanítótól, mert sokszor igen nagy anyagból kell kiválasztania éppen csak annyit, amelynyit a feldolgozásra kerülő olvasmány szempontjából ismernie kell a tanulóknak. Pl. a Hajóvontatók című olvasmány tárgyalása előtt a tanító beszél a cári önkényről, az orosz nép nyomoráról, Lenin életéről.

Gyakran képek, fényképek, rajzok bemutatásából indulunk ki. Természetesen azok a képek a jók, amelyek probléma elé állítják a gyerekeket, melyre a feleletet az olvasmány feldolgozása után kapják meg. A képek bemutatásakor ügyelni kell arra, hogy valóban az a fő gondolat emelkedjék ki, amely a tárgyalásra kerülő olvasmány szempontjából lényeges. Ezt az eljárást alkalmazhatjuk A kolozsvári bíró című olvasmány feldolgozásakor.

Tanulmányi kirándulás is bevezetheti az órát. A Hídepítők éneke című költemény tárgyalása előtt felelevenítjük a környezetismeret keretében végzett tanulmányi séta tapasztalatait.

Az olvasmány megértésének megkönnyítése céljából a bevezető beszélgetésben kerül sor az előzetes szómagyarázatra. Az órára való előkészültkor a tanító gondosan válassza ki azokat az ismeretlen szavakat és kifejezéseket, amelyek az egész olvasmány mondanivalójában szerepet játszanak, és nem ismerésük a tanító bemutató olvasásának a megértését is gátolná. Ismeretük tehát szükséges, hogy a gyermek már a bemutató olvasáskor meg tudja érteni az olvasmány fő mondanivalóját. Pl. Móra Ferenc Virgonc olvasmány bemutatása előtt ismertetem a kötőkódés, szilaj, sarkantyú, alamuszi, sövény, gúnya szavakat és megvédégetem piszkafanyéllal kifejezést. Az Övgendélen című versnél magyarázzuk meg előre az eszterhéj szót, A nehéz négykrajcáros című olvasmánynál a krajcár, fityeg szavakat és a szemet szúr kifejezést. A kölves című olvasmány bemutatása előtt a vándorút, tarisznya, barangol, morzsányi szavakat magyarázzuk meg.

Az előzetes szómagyarázatokat úgy végezzük, hogy az szervesen illeszkedik bele a beszélgetésbe. Az ismeretlen és megmagyarázott szavakat és kifejezéseket rögzítés céljából a táblára is felírhatjuk.

Az óra bevezetésében történik az író bemutatása is. Az alsó tagozaton a szerző megismertetése nem jelent valamiféle összefüggő irodalomtörténeti anyagnyújtást. Csak azokat az életrajzi adatokat ismertessük, amelyek a feldolgozásra kerülő szépirodalmi alkotás keletkezését világítják meg, és ezáltal segítséget nyújtanak annak megértéséhez és a kor társadalmi életének megismeréséhez. Mutassuk be az író vagy költő arcképét is! Ragadjuk ki legkiválóbb íróink életéből azokat a mozzanatokat is, amelyek világnézeti és erkölcsi nevelés szempontjából példaképpül állíthatók gyermekeink elé. Természetesen ezeket érzelmi hatás kiváltásával érjük el, mert a pusztán észbeli fogalmi magyarázatokat az alsó tagozatos tanulók nem érthetik meg igazán. Elképzelhetetlen például, hogy a Nemzeti dalt tanítsuk anélkül, hogy Petőfi életének március tizenötödikéhez fűződő eseményeit ne ismerje a gyermek. Hasonlóképpen Móra Ferenc Szeptemberi emlék című olvasmányának tárgyalásakor is megengedhetetlen, hogy Móra Ferenc gyermekkorát ne ismertessük a tanulókkal. Az író bemutatását azonban nem kell feltétlenül az óra bevezető részében elvégezni. Ha az olvasmány megértéséhez, a történelmi kor elképzeléséhez az író életrajzi adatai nem adnak közvetlen segítséget, bemutathatjuk az íróat a bemutató olvasás után is. Kevés, de pontos életrajzi ismeretet adjunk!

Az óra bevezető beszélgetése igen lényeges a szépirodalmi olvasmány eredményes tárgyalása szempontjából. Céltudatos, átgondolt módon kell végezni, hogy valóban az olvasmány befogadásához teremtsen meg a légkört, és ne vegyen el feleslegesen sok időt az órából. A bevezető beszélgetés semmiképpen sem lehet az olvasmány tartalmának az elmondása.

Az órát az előző órán feldolgozott olvasmány számonkérése vezeti be. Az Úttörődolog című olvasmányt a Villamoson című.

— Melyik olvasmánnyal foglalkoztunk a múlt órán? — A múlt órán a Villamoson című olvasmánnyal foglalkoztunk.

— Kik a szereplői ennek az olvasmánynak? — Az olvasmány szereplői: egy néni és Pisti.

— Pistinek hányféle magatartásával ismerkedtünk meg ebben az olvasmányban? — Pistinek kétféle magatartásával ismerkedtünk meg ebben az olvasmányban?

— Pistinek kétféle magatartásával ismerkedtünk meg.

— Melyik az a kettő? — Első napon helytelenül viselkedett, a második napon udvariasan és helyesen.

— Most olvasd el az olvasmányt az azt a részét, amelyben Pisti helytelenül cselekedett, Nelli! — „Most bukkant fel kényelmesen elhelyezkedett.”

— Elég lesz, Nelli, most mondd el tovább az olvasmány tartalmát! — Egy óshajú néni éppen mellette állt meg botjára támaszkodva. Pisti azonban úgy tett, mintha nem vette volna észre, kibámult az ablakon.

— Jól van. Szépen olvastál, a tartalmát is jól tudtad elmondani, ötöst kapsz a feleletre. Most az olvasmány tartalmát mondja tovább, Jancsi! — Pista másnap kissé elkesvé indult el hazulról. Nagy igyekezetében megbotlott. Iskolatáskájából kirepültek a könyvek és a füzetek. Egyszer csak egy halk hang szólította meg. Pisti felismerte az óshajú öreg nénit, akivel tegnap találkozott, és akinek nem adta át az ülőhelyét. A néni felszedte a ceruzákat. — Most keresd ki az olvasmányt az azt a részét, amely arról szól, hogy Pisti helyesen viselkedett! — „Aztán együtt indultaknem utazott, mint most.”

— Jól van, Jancsi, te is szépen mondtad el a tartalmát, látszik, hogy otthon gyakoroltad az olvasást, te is ötöst kapsz a feleletre. Gyerekek, mindannyian tegyük az újunkat az olvasmány utolsó mondatához, és olvassa el még egyszer, Péter! — „Zúfolt volt a villamos, de Pisti úgy érezte, hogy soha ilyen jó érzéssel nem utazott, mint most.”

— Miért utazott Pisti ezen a napon soha nem érzett jó érzéssel? — Azért, mert helyesen cselekedett, úttörőhöz méltóan.

— Nagyon jó. Mikor lett volna Pisti magatartása egészen úttörőhöz méltó? — Akkor, ha előző napon is így viselkedett volna.

— A mai olvasmányunkban olyan jócselekedetről fogunk hallani, amelyet az úttörők nem a felnőttek figyelmeztetésére, hanem maguktól hajtottak végre. A címe: Úttörődolog.

Régebbi olvasmány tartalmának felújításából indulunk ki. A póruljárt tyúktolvaj című olvasmányt A róka és a kacsák című olvasmányban tanultak felidézése készíti elő.

— Az ősszel olvastunk egy olvasmányt, amely egyik állatról szólt. Most elmondok belőle egy mondatot. Ráismertek-e? Lompos farka, mint valami zászló lengett. — Ez az olvasmány a rókáról szól.

— Mi volt az olvasmány címe? Emlékszünk rá? — A póruljárt tyúktolvaj.

— Most emlékezzünk egy kicsit vissza, gyerekek! A rókának mely tulajdonságaival

ismerkedtünk meg ebben az olvasmányban? — Lompos, hosszúszerű, vörös.

— Ezek mely tulajdonságai a rókának? — Külső tulajdonságai.

— Tudnátok-e felsorolni néhány belső tulajdonságát is? — Úgyes, sunyi, óvatos.

— Ma is olyan olvasmánnyal foglalkozunk, amelyben a rókának egyik tulajdonságával ismerkedünk meg. Hallgasd meg a mesét, és találd ki, melyik ez a tulajdonság!

A gyerekek tapasztalataiból indulunk ki. Petőfi Itt van az ősz, itt van újra című költeményét úgy készítjük elő, hogy a gyerekek az őszről beszélnek tapasztalataik alapján.

— Hány évszak van? — Egy évben négy évszak van.

— Melyek azok? — Tavasz, nyár, ősz, tél.

— Most melyik évszak van? — Most ősz van.

— Miből tudjuk, hogy ősz van? — A golyák és a fecskék elköltöznek, a fákról a levelek lehullanak, hűvösebb már az idő, jobban kell öltözködnünk, nehogy megfázzunk.

— Gyerekek, ki szereti közületek az őszet? Miért? — Azért szeretem, mert akkor van a sok gyümölcs. Szeretem, mert szép színű falevelek vannak.

— Petőfi Sándor is nagyon szerette az őszet. Gyönyörködött a szépségeiben. Le is írta ezt egyik versében. A címe: Itt van az ősz, itt van újra.

A tanító színes, hangulatos elbeszélése vezeti be az órát A huszár című olvasmány előtt.

— Március hónapnak melyik napján emlékezünk majd meg a magyar szabadságharcról? — Március 15-én.

— Kik voltak ennek a harcnak a hősei? Tudnátok-e néhány nevet említeni?

— Petőfi Sándor, Kossuth Lajos, Vasvári Pál, Bem apó.

Igen. Őket úgy emlegetjük, mint a magyar szabadságharc hőseit. De volt ám még sok-sok névtelen hőse is a magyar szabadságharcnak. A szabadságharcos katonák, akik Kossuth Lajos hívó szavára százával, ezrével vonultak be a szabadságharcos zászlók alá. Mindig ott voltak, ahol legnagyobb volt a veszedelem. Bátran harcoltak. Ezek voltak az 1848-as hősök. Köztük a lovas katonák, a huszárok, akik szép ruhájukról, vitézségükről mesze földön híresek voltak. Hogyan cselekedett a huszár, amikor ellenséges katonák támadták meg a faluját, elolvasom néktek. Az olvasmány címe: A huszár.

A tankönyv képeinek bemutatásáról, arról való beszélgetésből indulunk ki A kolozsvári bíró című olvasmány esetében.

— Nyissuk ki a könyvünket a 172. oldalra! A lap közepe táján látunk egy képet. Nézzétek meg jól, figyelmesen, azután számoljatok be arról, hogy mit láttatok rajta! — Egy térdelő embert látok, aki három fahasáb előtt térdel. — A három fahasáb végen egy nagy M betű van.

— Figyeljétek csak meg ezt az embert! — Úgy néz ki, mintha gazdag ember lenne.

Miből gondolod, hogy gazdag ember? — Mert kövér, és a ruhája is értékes.

— Az arcát is figyeljétek meg és azt a mozdulatot is, ahogyan térdel! — Könyörgő arcot vág. Lehet, hogy valami nagyobb úr előtt térdel, mert valami nagy bünt követett el.

— Úgy van. Valóban, ezt olvashatjuk le erről a képről. Gyerekek, hogy ki az az ember, miért térdel, kihez könyörög, mi bünt követett el, meg tudjuk, ha elolvassuk A kolozsvári bíró című olvashatót.

Tanulmányi kirándulás készíti elő az új költemény tárgyalását. Címe: Hídépítők éneke.

— Nemrégiben kint jártunk a Duna partján. Mit figyeltünk ott meg? — Megfigyeltük, hogy merre folyik a Duna. — Egyik partja homokos, a másik köves. — Megfigyeltük a hidat.

— Mit tudunk a híd történetéről? — A második világháborúban lebombázták, és a felszabadulás után újjáépítették.

— Miből, milyen anyagokból építették fel? — A hidat vasból, a lábát kőből építették.

— Emlékeztek? Amikor ott álltunk a híd lábánál, min csodálkoztunk el? Min gondolkodtunk? — Megcsodáltuk, hogy milyen sok szögecs van benne.

— Milyen munka volt, amellyel felépítették a hidat? — Nehéz munka volt.

— Kik végezték ezt a nehéz munkát? Hogy nevezzük ezeket a munkásokat? — Hídépítők.

— Igen. A könyvünkben egyik vers a hídépítőkről szól. Elolvassom. Figyeljétek meg, mi a hídépítők munkájának a célja!

Most pedig az előzetes szómagyarázatra látunk példát *A kőleves* című népmese bemutatása előtt.

— Hogyan neveztük azt az embert, aki régen azért indult útra gyalog, hogy idegen földeket lásson, sok tapasztalatot gyűjtsön? — Vándornak nevezzük.

— Olvastál-e már olyan mesét, amely vándorról szól? — Igen. Címe: A vándorlegény.

— Gyerekek, mi van a vándor nyakába akasztva? Biztosan láttátok már képen. — Tarisznia.

— Jól van. Nézzétek, ilyen! Mert hosszú útján magával viszi, úgy is nevezik, hogy úti-

tarisznia. Kiteszem a táblára, hogy nézegethessétek. Hogyan megy a vándor az útján? — Lassan, elgondolkodva.

— Igazad van. Erre is, arra is. Néha határozott cél nélkül megy az útján. Úgy is mondhatjuk, hogy barangol. Azt az utat, amelyet a vándor megtesz, vándorútnak nevezzük. Bizony, a vándorút legtöbbször nagyon hosszú. Még az is előfordulhat, hogy elfogy a kenyér. Szegény vándornak egy morzsányi sem marad. Mennyi lehet az a morzsányi kenyér, gyerekek? — Olyan kevés, amennyit a szalvétánkon szoktunk látni uzsonna közben. Egész kicsi.

— Igazad van, morzsányi. Jól lehet azzal lakni? — Nem.

— Nem ám, gyerekek! S előfordul az is, hogy ilyen morzsányi kenyere sem maradt a vándornak. Most elolvassuk, hogyan segített magán a vándor, akinek vándorútján egy morzsányi ennielője sem maradt. A címe: A kőleves.

A bevezető beszélgetésben történik a költő vagy az író ismertetése is. A két barát című mese szerzőjét, Tolsztojt mutatja be a tanító.

— Kik voltak a szereplői azoknak a meséknek, amelyeket eddig olvastunk? — Vándorlegények, királyok, szegényemberek.

— Ezek emberek voltak. Miféle szereplői lehetnek még a mesének? — Lehetnek állatok is.

— Tudnál mondani olyan mesét, amelyben állatok szerepelnek? — A medve és a róka.

— Hogyan nevezzük azt a mesét, amelynek az íróját nem ismerjük? — Azt a mesét, amelynek az íróját nem ismerjük, népmesének nevezzük.

— Tudnátok-e felsorolni néhány meseírót? — Gárdonyi Géza, Benedek Elek, Móra Ferenc.

— Jól van. Ezek magyar meseírók voltak. Most egy orosz írónak a meséjét olvassuk. A neve: Tolsztoj. Fölközz a táblára, hogy könnyebb legyen elolvasnunk. (Írom.) Olvasd el hangosan! Tolsztoj!

— Hallottatok-e már róla valamit? — Meséket írt.

— Nemcsak meséket írt ám, hanem ilyen nagy könyveket is. Nézzétek, megmutatom! Fogd meg, Gábor! Olvasd el, hogy mi a címe! — Háború és béke.

— Most megmutatom a képét. Nézzétek! Ő Tolsztoj. Tolsztoj, az orosz nép nagy írója szerette a gyerekeket. A birtokán iskolát építtetett a gyerekek számára. Tanította is őket. Azt akarta, hogy minden ember művelt, okos legyen. Meséket is írt, amelyekből mindig tanulhatunk valamit. Ma elolvassuk Tolsztojnak A két barát című meséjét. Figyeljétek meg, hogy mit tanulhatunk belőle.